

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ ЗА РАХУНОК КОШТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ ГАЛУЗІ ОСВІТИ)

У статті проаналізовано проблеми фінансування суспільних благ органами місцевого самоврядування на прикладі галузі освіти. Доведено, що фінансування бюджетних установ проводиться без урахування преференцій населення, тобто здійснюється неефективно. Визначені проблеми запропоновано вирішувати шляхом переходу на фінансування за подушовим принципом.

The problems of financing public benefits by the organs of local self-government on the example of branch of education are analyzed in the article. It is well-proven that financing of budgetary establishments is conducted without taking into account the preferences of population, and carried out ineffectively. It is suggested to settle the exposed problems by passing to financing on poll principle.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Органи місцевого самоврядування в Україні створюються для управління місцевими справами територіальними громадами міст, сіл, селищ та їхніх об'єднань. Їхня діяльність має бути спрямована на захист інтересів мешканців територіальних одиниць, відобразити вподобання останніх. Надані органами місцевого самоврядування суспільні блага мають максимально задовольняти потреби населення. Лише за умови, якщо досягається рівність граничних вигод та граничних витрат населення певної територіальної одиниці, можна говорити про ефективний обсяг виробництва суспільних благ. Ціллю ж фінансування суспільних благ має бути ефективне використання коштів територіальних бюджетів.

Установча та виконавча компетенції щодо надання суспільних благ органами територіального самоврядування передаються державною владою або можуть формуватися на місцевому/регіональному рівні, бути природними. В Україні державна влада неохоче дозволяє на місцевому рівні формувати власні повноваження щодо фінансування бюджетних установ та заходів. Передані повноваження не є повними та винятковими. Це залишає невирішеними проблеми ефективного використання матеріальної та фінансової бази бюджетних установ. Сьогодні в Україні ще існують застарілі механізми фінансування бюджетних установ, відсутня залежність обсягів їхнього фінансування від показників ефективності роботи цих закладів. Інертність центральної державної влади додатково загострює проблеми фінансування суспільних благ за рахунок коштів територіальних бюджетів, які є на сьогоднішній день актуальними.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Серед основних українських науковців, які досліджують проблеми функціонування місцевих фінансів та місцевих бюджетів, можна виділити В. Андрущенко, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніну, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, В. Федосова, О. Чернявського, С. Юрія та ін. Проте учені намагаються розв'язувати проблеми щодо створення фінансової бази органів місцевого самоврядування, диверсифікації доходів місцевих бюджетів, розподілу доходних джерел між рівнями бюджетної системи, реформування системи фінансового вирівнювання територій, розроблення принципів розподілу доходних та видаткових повноважень між органами влади тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Залишається недослідженим оптимальний обсяг видаткових повноважень суб'єктів місцевого

самоврядування в особі жителів територіальної громади та органів місцевого самоврядування щодо фінансування суспільних благ.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити проблеми фінансування суспільних благ за рахунок коштів територіальних бюджетів та розробити шляхи їх вирішення на прикладі фінансування галузі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська шкільна освіта залишається галуззю з постсоціалістичними, а не ринковими економічними відносинами. Школи фінансуються не відповідно до єдиних нормативів витрат на навчання одного учня, а за принципом «стільки-то коштів бюджет району виділить, а решту директор школи повинен узяти де завгодно». Керують шкільною освітою виключно державні структури – управління освіти. Освітнім асоціаціям та громадським радам дозволено лише імітувати елементи громадянського суспільства; доступу до фінансових ресурсів регіону, міста, селища вони не мають. Здебільшого директор школи, керівник районної, обласної освіти не є менеджером. Школа, як і раніше, не має реального статусу автономії. Річний кошторис будь-якої школи складається та затверджується без її участі. Оскільки кошторисом взагалі не передбачено фінансування цілої низки статей шкільних видатків, школа однозначно провокується на «тіньову» економіку [1].

Подібна ієрархія владних структур створена по інших галузях надання суспільних благ населенню. Тобто бюджетна установа підпорядкована створеному відділу (управлінню) галуззю на рівні адміністративно-територіальної одиниці відповідно до сфери надання бюджетною установою послуг. Лише відділи управління, що створені на рівні міст, є у складі органів місцевого самоврядування. Решта ланок владних структур – це органи державної виконавчої влади на місцях (місцеві органи). При цьому, не зважаючи на поділ відділів (управлінь) галузей, всі вони підпорядковані центральним органам виконавчої влади та є виконавцями їхніх владних рішень.

Не зважаючи на жорстку підпорядкованість бюджетних установ, що фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів, органам державної влади, в їхньому управлінні існують зародки самоврядування.

Наприклад, відповідно до статті 17 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ самоврядування навчальних закладів за законом передбачає їхнє право на: самостійне планування роботи, вирішення питань економічної і фінансово-господарської діяльності; прийняття на роботу педагогічних, науково-педагогічних, та інших працівників; самостійне використання усіх видів асигнувань, затвердження структури і штатного розпису в межах встановленого фонду заробітної плати; здійснення громадського контролю за організацією харчування, охорони здоров'я, охорони праці у навчальних закладах. Одночасно статтею 16 Закону України «Про освіту» встановлені обмеження державною владою громадського самоврядування. Тобто, регламентовано, що повноваження органів громадського самоврядування в освіті визначає в межах чинного законодавства Міністерство освіти і науки України за участю представників профспілок, всеукраїнських педагогічних (освітнянських) об'єднань. Так, наприклад, Міністерство освіти і науки України своїм наказом «Про затвердження Примірнього положення про батьківські комітети (раду) дошкільного навчального закладу» від 27 квітня 2011 року № 398 встановлює примірне положення про батьківські комітети (раду) дошкільного навчального закладу.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року № 2628-ІІІ держава надала право відділам (управлінням) освіти надавати в оренду фізичним та юридичним особам майно та вільні площі закладів, які знаходяться на балансі відділу освіти. При цьому засновник (власник) державного чи комунального дошкільного навчального закладу не має права безпідставно ліквідувати його, зменшувати в ньому площу території, кількість груп, а також здавати в оренду приміщення (будівлі). Це обмежує права власника та можливості місцевого самоврядування.

Окрім того, на підставі статті 16 Закону України «Про дошкільну освіту» встановлено, що вивільнені приміщення ліквідованих державних та комунальних

дошкільних навчальних закладів використовуються виключно для роботи з дітьми. Майно, яке є державною або комунальною власністю (земельні ділянки, будівлі, споруди, обладнання тощо), придбання чи відокремлення якого призначене для здобуття дітьми дошкільної освіти, використовується виключно із визначеною метою.

Зазначені норми затверджені із суттєвим запізненням (у 2001 році), коли значний обсяг будівель дитячих дошкільних закладів вже було передано в оренду, у тому числі закладам органів державної влади. Сьогодні, коли контингент дітей дошкільного віку значно збільшився, органи освіти влаштовують черги батьків на кілька років з приводу отримання дітьми путівок до дитячих навчальних закладів через брак місць. Дитячі дошкільні заклади існують в умовах недофінансування, понаднормативного наповнення груп. Водночас здійснюється закриття шкіл: за останні декілька років через значне скорочення контингенту учнів кількість шкіл скоротилася з 22 до 20 тисяч.

Отже, право комунальної власності, що передбачено статтею 327 Цивільного кодексу України № 435-IV від 16.01.2003 р., щодо безпосереднього здійснення управління майном, що є у комунальній власності, територіальною громадою та утвореними нею органами місцевого самоврядування, порушується. Відповідно, місцеве самоврядування щодо фінансового забезпечення надання освітніх послуг жителям територіальних громад не здійснюється.

На підставі результатів проведеного дослідження можна зробити висновок, що сучасна практика фінансування та управління навчальними закладами через посередництво державних відділів та управлінь освіти має багато недоліків, серед яких:

- право жителів територіальної громади брати участь в вирішенні питань надання суспільного блага з освіти жорстко обмежене законом та діяльністю Міністерства освіти і науки України;
- інертність державної влади, у тому числі, відділів та управлінь освіти на місцях, щодо збільшення ефективності витрачання бюджетних коштів;
- жорстка занормованість надання освітніх послуг не дає можливості компенсувати недостатню кількість місць у дошкільних навчальних закладах за рахунок мережі загальноосвітніх установ; не дає можливості ринковим механізмам використати власні саморегулюючі важелі;
- складна ієрархія, жорстка підконтрольність та підзвітність нижчих за рівнем органів освіти вищим вимагає значних фінансових ресурсів, витрачання яких на бюрократичний апарат не виправдовується результатами їхньої роботи.

Аналогічні проблеми, які є наслідком існуючої практики кошторисного фінансування бюджетних установ комунальної власності, простежуються в усіх галузях надання суспільних благ. Бюджетні установи є лише виробниками суспільних благ, що пропонуються державною владою на власний розсуд, мало звертаючи увагу на сучасні потреби населення. Отже, їх робота є неефективною.

З метою виправлення децентрованої практики витрачання бюджетних ресурсів через бюджетні установи можна запропонувати надати останнім статус неприбуткових комунальних підприємств. Мають бути встановлені контрактні відносини між органами місцевого й регіонального самоврядування та бюджетними установами.

Відділи (управління) освіти, як і відділи (управління) інших галузей надання суспільних благ, повинні бути представниками органів місцевого/регіонального самоврядування і купувати послуги освіти за рахунок коштів територіальних бюджетів. Вони також повинні здійснювати нагляд за якістю послуг установ освіти, здійснювати моніторинг випускників навчальних закладів. Використовуючи дані моніторингу випускників та незалежного тестування, вони можуть визначати, які заклади освіти надають більш якісні послуги, а які менш якісні. Відповідно це має відзначатися на обсягах закупівель освітніх послуг у цих закладів. Оприлюднена інформація щодо ранжування закладів за якістю наданих суспільних благ дозволить споживачам зробити вибір на користь найкращих їхніх виробників. Ці нововведення створять конкурентні умови для виробників суспільних благ.

Окрім того, в умовах коли бюджетні установи стануть повноцінними юридичними особами та самі будуть витрачати кошти територіальних бюджетів, вони будуть зацікавлені в ефективному витрачанні бюджетних грошей та їх економії.

Контракти на фінансування, укладені виходячи з кількості споживачів суспільних благ, дозволять чітко та за менші бюджетні ресурси контролювати фінансові потоки із територіальних бюджетів. Це усуне корумповані зв'язки між місцевою/регіональною владою та бюджетними установами, вивільнить значну кількість штатних працівників фінансових та контролюючих органів. Виробникам суспільних благ такий підхід надасть можливість керування фінансовими та кадровими ресурсами в інтересах оптимізації своєї діяльності. Вони зможуть самостійно спрямовувати грошові ресурси та персонал закладів на задоволення реальних потреб територіальної громади, звужуючи або розширюючи конкретні напрями своєї роботи.

Досвід надання господарської самостійності бюджетним установам накопичений у багатьох розвинутих країнах. Унаслідок проведених реформ в цих країнах заклади, що надають послуги населенню за рахунок територіальних бюджетів, змогли зекономити до 20% коштів. Крім того, контрактні відносини залежно від кількості споживачів суспільних благ, що обрали цей заклад, дозволяють оплачувати конкретні послуги, а не фінансувати місця, ігноруючи повноту їхнього використання.

Ще у 1999 році ЮНЕСКО опублікувала комплексний аналіз досвіду нормативного фінансування у школах, який включав розгляд чотирьох конкретних прикладів (Австралія, Англія і Уельс, США і Канада, Нова Зеландія). Ці приклади свідчать про «повністю децентралізований» підхід до управління освітою. Частка бюджету школи, яка визначається за формулами, змінюється залежно від країни (і всередині країн), але в усіх випадках школа безпосередньо розпоряджається цією часткою свого бюджету. Проте, це не означає, що в системі освіти відсутнє регулювання [2; 3, с.26–27].

З 1988 року система освіти Великої Британії перейшла до ринкових умов, про що свідчить обсяг повноважень, наприклад, шкіл (рис. 1). Школи вступають у конкурентну боротьбу за кожного учня, оскільки від цього залежить обсяг їхнього фінансування. Адміністрація школи таким чином зацікавлена у якості навчання, результати якої оприлюднюються. Пропонуючи свої послуги, школи також проводять власну політику прийому учнів.

Конкурентні умови, у яких опинилися школи, роблять непотрібним, марним встановлення деяких нормативів, наприклад, наповнюваності класів, мінімальних площ навчальних аудиторій, ігрових та спортивних майданчиків тощо. Ці показники самостійно вирівнюються під дією ринкових законів: батьки не обиратимуть надто переповнені класи та школи, де площі не вистачає, або вона використовується неефективно.

Хоча школам Великої Британії надали фінансову автономію, громадськість бере активну участь в її роботі. У школах створюються ради, до яких входять не тільки батьки, але й майбутні роботодавці для учнів. Тобто населення своїм вибором та участю у радах регулює процес виробництва суспільного блага – освіти.

Установи освіти мають власні банківські рахунки, можуть переносити невикористані залишки бюджетних ресурсів на інші бюджетні роки.

У Великій Британії фінансування установ освіти здійснюється відповідно до трирічного бюджетного прогнозування, виходячи з прогнозного обсягу контингенту. Це дозволяє школам перейти на середньострокове планування своєї діяльності, визначити стратегію розвитку.

Подібно до Великої Британії, фінансову автономію отримали установи освіти США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Чехії. Окрім того, в США цікавою є практика функціонування шкільних округів, якими керують шкільні ради, що обираються населенням територіальної громади. Вони являють собою громадську потужну владу в освіті, є одним із органів місцевого самоврядування. Шкільні округи різні за кількістю населення не обов'язково відповідають адміністративно-територіальному устрою країни.

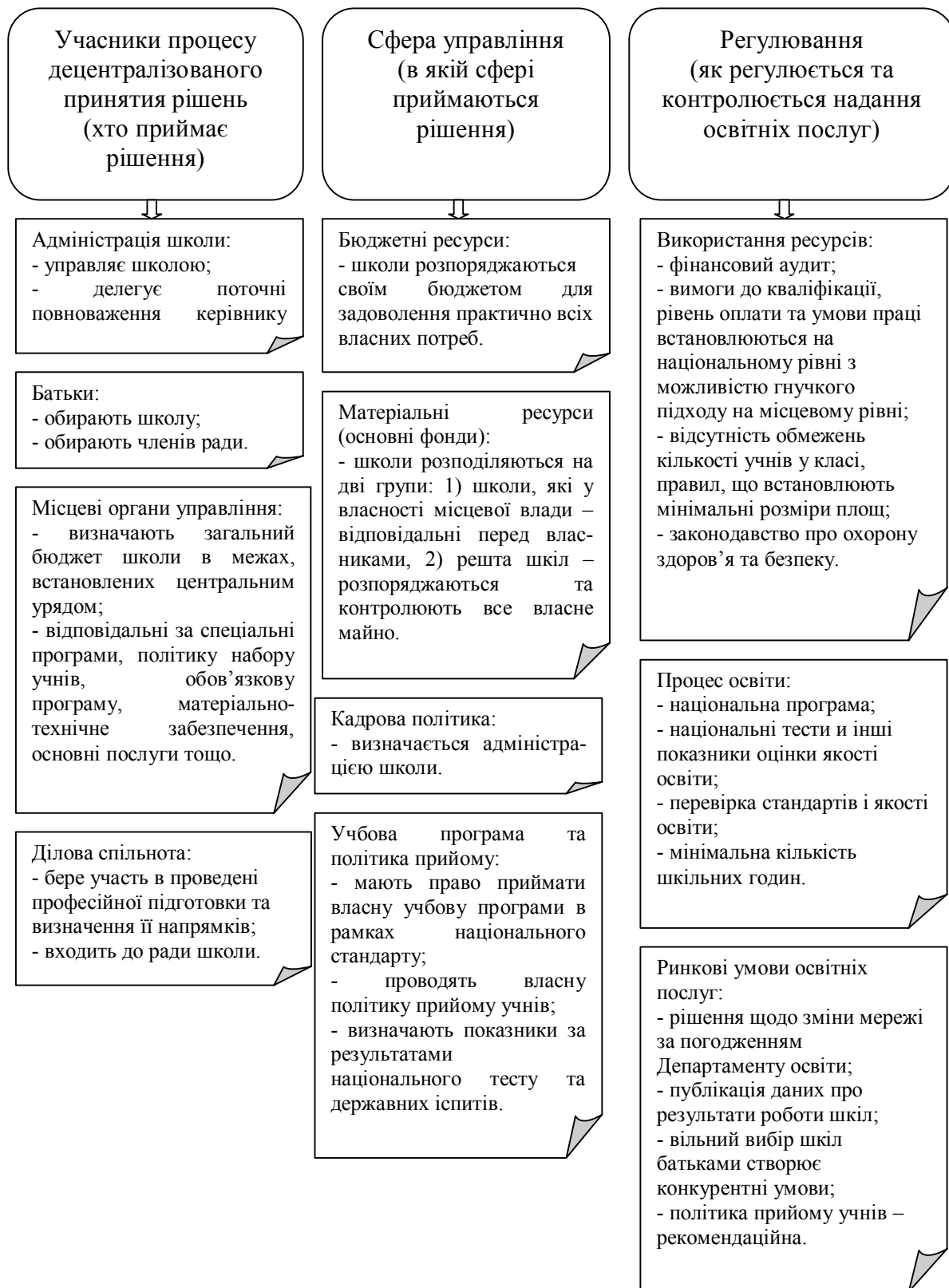

Рис. 1. Складові елементи менеджменту шкіл Великої Британії [6]

Досвід шкільних округів для України не новий. Подібне освітнє самоврядування існувало за часів Царської Росії.

З початку 1990-х років штати та місцева влада стали менше фінансувати шкільні округи, а переходили на фінансування безпосередньо навчальних закладів [4, с.412]. Штати почали проводити політику вільного вибору навчальних закладів. Також з'явилися чартерні

школи, які вийшли зі складу шкільних округів. Для американців слово «школа» більше не асоціюється з будинком, а архітектура більше не диктує свої умови педагогіці. В США пішли шляхом створення шкіл у школі, своєрідних навчальних комплексів. В одному приміщенні можуть розміщуватися чотири школи, спільно використовуючи спортзали, стадіон та їдальню. Виникають і школи-сателіти у найрізноманітніших місцях: від офісу великої фірми до будинку аеропорту (наприклад, така школа є в Майямі) [5].

Вірменія стала ще однією країною з перехідною економікою, яка використовує систему децентралізованого подушового фінансування: понад 300 пілотним школам було надано новий юридичний статус автономних установ, і вони отримують фінансування у формі одноразових виплат з розрахунку на одного учня. Схема вкрай проста – обсяг фінансування залежить лише від кількості учнів і місця розташування школи [3, с.30].

У світі існує багато механізмів фінансування, і більшість із них – безпосереднє виділення асигнувань державним та муніципальним освітнім закладам.

У Чилі (40 %), Індії (28 %) і Аргентині (13 %) значна частка державного бюджету на освіту прямує приватним учбовим закладам. У Чилі це відбувається в основному за рахунок шкільної системи ваучерів, що дозволяє сім'ям обирати між державними і приватними школами. В Індії це робиться через систему, за якою держава укладає з приватними школами договори про допомогу в задоволенні попиту на освіту, який не можуть задовольнити державні школи. Уряди Північної Америки і Західної Європи зазвичай покладаються на низку механізмів фінансування початкової і середньої освіти. Зокрема, 18 із 25 країн використовують щонайменше 3% державних коштів на підтримку приватних початкових і середніх учбових закладів (в середньому 9 % коштів бюджету) [7, с.51].

Основним механізмом, що дозволяє підвищити ефективність бюджетних витрат в освіті Російської Федерації, визнаний перехід від фінансування установ до фінансування споживачів освітньої послуги, що вчаться, тобто подушкове нормативне фінансування і переведення установ в розряд «автономних». Це – загальна вимога федерального центру до регіонів і навіть обов'язкова умова участі в різних федеральних програмах. Уважається, що вживання подушового нормативу в освіті активізує роботу з оптимізації мережі установ, формування нової системи оплати, підвищення ступеня прозорості бюджетного процесу, зростання доступності освітньої послуги [8]. Зміна умов життя в країні зажадала адаптувати не лише утримання освіти на всіх рівнях, але і його організаційний і фінансовий устрій. Інакше не можна розраховувати на зміну якості освіти і зростання його доступності. До тих пір, поки здійснюється фінансування мережі освітніх установ, а не фінансування витрат на реалізацію освітньої програми в розрахунок на кожного учня, керівники органів управління освітою, директори шкіл постійно відчуватимуть брак коштів [9].

У Російській Федерації реформування системи освіти здійснювалося з 2002 до 2006 року за рахунок коштів Міжнародного банку реконструкції та розвитку через Національний фонд підготовки кадрів. Останнім одночасно з Фондом «Інститут економіки міста» було розроблено проект «Розробка та розповсюдження механізму подушового нормативного бюджетного фінансування освітніх установ у регіонах Росії». З метою дослідного впровадження фінансування за подушовим принципом було відібрано три регіони з різним економічним розвитком: Чуваська Республіка (дотаційний регіон), Ярославська (середній рівень розвитку регіону) та Самарська (регіон з високим рівнем розвитку, донор) області. Досвід впровадження подушового фінансування виявив свою ефективність та розкрив проблеми його впровадження, що враховувалися при плануванні перенесення здобутого досвіду на всю територію Російської Федерації.

Створення автономних бюджетних установ законом було дозволено уже в 2006 році (на підставі Федерального закону від 3 листопада 2006 року № 174-ФЗ «Про автономні установи»). Процес було уповільнено надто складною процедурою реорганізації. Результат був незадовільний: поява двадцяти двох автономних установ.

Федеральним законом Російської Федерації від 8 травня 2010 року № 83-ФЗ «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації у зв'язку з удосконаленням

правового положення державних (муніципальних) установ» реорганізацію бюджетних установ у автономні та казенні установи значно спростили. Було передбачено з 1 січня 2011 року до 1 липня 2012 року перехідний період на нові умови господарювання, які передбачають заміну кошторисного фінансування наданням субсидій під державне завдання бюджетним установам. Відповідно скасована практика складання кошторисів автономних установ і впроваджені плани фінансово-господарської діяльності. Для казенних установ передбачається використання бюджетних кошторисів. На попередньому етапі нормативи видатків індивідуалізовані. Субсидії розраховуються виходячи з фактичних видатків бюджетних установ. Надалі планується поступова уніфікація видатків по групах одиниць за профілем установ з урахуванням різноманітних факторів.

Бюджетні установи планують реорганізувати шляхом їхнього перетворення в автономні установи та казенні. Перші будуть мати більшу самостійність у використанні власного майна, фінансових ресурсів, у тому числі зароблених. Їм також надано право залишати невикористані кошти на кінець року для їхнього використання в наступному фінансовому році. Автономні установи мають право відкривати рахунки в банківських установах. Казначейська система виконання бюджетів зберігається.

Казенні установи, до яких належать бюджетні установи Збройних Сил, інших військових формувань, установи виконання покарань, установи Міністерства внутрішніх справ, ФСБ, Федеральної митною служби, федеральної протипожежної служби тощо, не планується наділяти функціями фінансового менеджменту. Ці установи не відрізнятимуться за суттю від існуючих, до реформування, бюджетних установ. Зароблені фінансові ресурси казенні установи перераховуватимуть до бюджету.

Основні відмінності діючої системи кошторисного фінансування від подушового методу, що пропонується автором, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Відмінності діючої системи кошторисного фінансування від подушового методу

Діюча в Україні система кошторисного фінансування	Фінансування освіти за нормативно-подушовим принципом, що пропонується
Обсяг асигнувань планується на рік	Запроваджується середньострокове бюджетне прогнозування (зазвичай на три роки)
Планується та здійснюється строго по кодах економічної класифікації видатків	Планується та здійснюється загальною сумою, що самостійно витрачається бюджетною установою, яка перетворюється у комунальне підприємство
Обсяг фінансування залежить від численних показників мережі, штату та контингенту, державних норм та нормативів	Обсяг фінансування залежить від двох показників: прогнозного рівня контингенту (кількості дітей, учнів, студентів, вилікуваних тощо); вартості виробництва суспільного блага на одного споживача.
Здійснюється через управління/відділи державної виконавчої влади на місцях, що наділені функцією фінансового менеджменту	Здійснюється через управління/відділи державної виконавчої влади на місцях, що лише наділені функцією забезпечення та контролю якості освіти
Бюджетні установи позбавлені основних прав юридичної особи та самостійного, на власний розсуд, розпорядження бюджетними ресурсами	Бюджетні установи, реорганізовані у комунальні підприємства, наділені правами юридичної особи та самостійного, на власний розсуд, розпорядження бюджетними ресурсами
Позбавлені права мати власний казначейський рахунок (переважна більшість муніципальних бюджетних установ) та рахунки в банках	Всі бюджетні установи, реорганізовані у комунальні підприємства, мають власний казначейський рахунок та можуть відкривати рахунки в банках
Невикористані залишки бюджетних коштів на наступний бюджетний рік не переносяться	Невикористані залишки бюджетних коштів на кінець року залишаються бюджетній установі, реорганізованій у комунальне підприємство

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, в Україні фінансування установ освіти, як і бюджетних установ інших сфер, має переходити від щорічного планування в розрізі кодів економічної класифікації видатків (КЕКВ) на 3-річне планування відповідно до нормативно-подушового принципу.

За цим принципом розраховується, наприклад, вартість навчання одного учня залежно від типу програми та рівня освіти (встановлюється окремо за дошкільною та загальною середньою, а також вищою та професійною освітою). Відповідно до прогнозного показника контингенту (кількості дітей, учнів, студентів) розраховується обсяг асигнувань загальний по території та в розрізі бюджетних установ. Останні є одержувачами бюджетних коштів загальними сумами без їхнього розподілу за КЕКВ. Новостворене комунальне підприємство самостійно витрачає отримані бюджетні асигнування за необхідними для її функціонування напрямами видатків, економно задля досягнення найкращих результатів своєї роботи за найменшу ціну. Виробникам суспільних благ такий підхід надасть можливість керування фінансовими та кадровими ресурсами в інтересах оптимізації своєї діяльності. Вони зможуть самостійно спрямовувати грошові ресурси та персонал закладів на задоволення реальних потреб територіальної громади, звужуючи або розширюючи конкретні напрями своєї роботи. До цього їх будуть спонукати конкурентні умови існування.

Розглянуті питання є основою для подальших більш глибоких прикладних розробок, пов'язаних з необхідністю передачі органам місцевого самоврядування та жителям територіальних громад компетенцій щодо надання суспільних благ; для доопрацювання деяких законодавчих норм, що створить передумови для подальшого системного реформування місцевих фінансів в Україні.

Список використаної літератури

1. Права людини в Україні – 2006. XVI. Право на освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1187753689>.
2. Ross, Kenneth N., Levacic Rosalind Needs&based Resource Allocation in Education via Formula Funding of Schools / Kenneth N. Ross, Rosalind Levacic. – Paris, UNESCO, International Institute for Educational Planning. – 1999.
3. Финансирование школьного образования в Российской Федерации: опыт и проблемы. (Серия “Актуальные вопросы развития образования”) / Представительство Всемирного банка в России, Национальный фонд подготовки кадров. – М.: Алекс. – 2004. – 92 с.
4. Дашиева Ц. Д. Система финансирования общего образования в зарубежных странах / Ц. Д. Дашиева // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 4. – С. 411–414.
5. Громовий В. Як управляти шкільною освітою? (Американський досвід на тлі українських освітніх реалій) [Електронний ресурс] / В. Громовий // Директор школи. Україна. – № 3–4. – 2005. – Режим доступу: http://ostriv.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=6320&Itemid=-5.
6. Levacic Rosalind Formula Funding of Schools in England and Wales / Rosalind Levacic. – Case Study 2: Chapter 8. – 1999.
7. Всемирный доклад по образованию – 2007 год: Сравнение мировой статистики в области образования / Институт Статистики ЮНЕСКО. – Монреаль. – 2007. – 207 с.
8. Жилина Н. Н. Нормативное подушевое финансирование образования: модели и механизмы [Электронный ресурс] / Н. Н. Жилина // Актуальные проблемы экономики и права. – № 1. – 2009. – Режим доступа: <http://www.ieml.ru/economproblem/2009/1/x2.html>.
9. Зубарева Т. М. Финансирование на основе нормативно-подушового принципа [Электронный ресурс] / Т. М. Зубарева. – Режим доступа: <http://ims.srkc.ru/index.php>.

Прийнято до друку 14.03.2013